

**КОСТА ГРУЈИЋ, ДНЕВНИК ИЗ ХЕРЦЕГОВАЧКОГ УСТАНКА,
6. VIII. — 16 X. 1875**

ПРЕДГОВОР И КОМЕНТАР НАПИСАО МАЈОР ПЕТКО ЛУКОВИЋ,
ИЗДАЊЕ ВОЈНОГ МУЗЕЈА ЈНА, БЕОГРАД 1956

Дневник Косте Грујића, студента из Београда, учесника — добровољца у Херцеговачком устанку, вођен је за нешто дуже од два мјесеца. Ово је тек један незнатан детаљ из ових збивања, али литература коју је Луковић користио и проучио, да би сранио и објаснио овај дневник, је велика. Доказ су за то 347 коментара, од којих многи захватају преко пола стране, са објашњењима о личностима и епизодама, и на крају »Регистар личности« и »Регистар географских имена«. Познато је да Луковић поодавно обрађује наше народне устанке у XIX вијеку, зато у његовим коментарима Грујићевог Дневника доказује да добар и свестран познавалац материје може градити и на споредним и мање важним историским изворима.

Ова књига захвата 260 страна, од којих 15 отпада на предговор. На крају је краћи извод садржаја на француском језику, а затим поменути регистри. У тексту је пет фотокопија појединих страна Грујићевог рукописа, као и двије фотографије: једна приказује Грујића као устаника, а друга Грујића у друштву Војводе Љубибратића и четворице страних новинара.

На почетку предговора Луковић даје неколико општих карактеристика Херцеговачког устанка 1875-78, па између осталог каже, да је овај Устанак »најзначајнији догађај на историској позорници југословенских народа у другој половини прошлог столећа«. Затим прелази на оцјену Дневника, као и саме Грујићеве личности. Он је дијете чиновничке породице из Београда. Одгајао се и школовао »у бурном времену израстања и избијања на политички хоризонт младе српске буржоазије«. Послије завршене гимназије студирао је права у Београду, Паризу, Минхену и Берлину, али студије није завршио. Још из иностранства био се повезао са војводом Мићом Љубибратићем. Са добрим познавањем њемачког и француског језика и са извјесном политичком праксом стеченом у ђачким дружинама, дошао је у Херцеговину с намјером да узме учешћа у Устанку, али са амбицијом да се истакне и постане популаран. Успио је одмах да се приближи Љубибратићу и постане му личан и повјерљив сарадник у својству „ађутанта“ и секретара. Био је слат у повјерљиве мисије на Цетиње, одржавао је састанке са страним новинарима и давао им информације, стално је одржавао везе са одборима *који су Устанак помагали. Љубибратић га је био одредио да путује у Италију. Тамо је имао набавити топове, порадити на сакупљању добровољаца-гарибалдинаца, и издјествовати један зајам. Грујић је ову важну мисију одао — и ако је имала остати у строгој тајности — и тиме изгубио Љубибратићево повјерење. Грујић је

већ био стигао до Задра, одакле га је Љубибратић депешом повратио.

Иза овога Грујић је напустио Устанак и повратио се у Београд. Разни листови изнијели су оптужбе против њега, стављајући га у ред добровољаца »којима је више до славе (па и лажне) свога имена стало, но до ослобођења борећег се народа«. Постиген и дискредитован у тадањој српској јавности, Грујић је написао Дневник с намјером да се рехабилтује. Грађу за Дневник је у главном црпио из »биљежнице« коју је водио за вријеме свог бављења у Херцеговини. Дневник је, како Луковић каже, прожет »апологирањем ауторове личности и лојалности према Љубибратићу на једној страни, и оптужбама против Црне Горе на другој«.

Луковић сматра да је Грујић наступао као повјереник Србије и њеног тадашњег министра Јована Ристића. Он дословно каже: »Грујић је био склон распаљивању династичких интрига, залажући се разуме се, за утицај Србије у Херцеговини«. Од октобра 1875, када је одао »најзамашнији и најделикатнији задатак за Љубибратића, Грујић је постао у очима Љубибратића опасан друг и човек који нема образа и поштења«. Према томе нас не изненађује што се у Дневнику налазе нека рђава мишљења о Црногорцима. Потребно је било, да је Марковић у свом иначе добром предговору и коментару овог Дневника указао коме је Грујић одао тајну и уопште да је бацио више свјетлости на односе Љубибратића и ондашњих претставника Црне Горе.

У Луковићевим коментарима се помињу многа, више или мање позната имена са читавог Словенског Југа која су била повезана са Херцеговачким устанком, и у разним видовима га помагали. Ту је поменут и приличан број људи из Боке Которске — нарочито из Херцегновога — за коју се може рећи да је била једна од најближих и најважнијих помоћних база Устанка. Ја ћу се осврнути на неке људе, тадање народне прваке из Херцегновога, с намјером да помогнем писцу изградити њихов прави лик, знајући да он није имао ни времена ни начина да до тога дође. То су браћа Комненовићи: Марко и Љубо, браћа Гојковићи: Шпиро и Јефто, Ђорђе Војновић и прото Христофор Ломбардић. Сви су они били српски родољуби и читавог живота одани народној ствари. Шпиро Гојковић је у два маха претсједник Херцегновске општине, а неко вријеме посланик ове Општине у Далматинском сабору у Задру. Богат и гостоприман, он је у својој кући дочекивао многе личности, које су по народним пословима навраћали,

или пролазили, преко Херцеговога. Није дакле чудо да је школовани и спретни Грујић често свраћао у кућу Шпирову и био гошћен. Јефто Гојковић, као што је познато, провео је до смрти на народним послевима, познат и повезан са људима из свих наших крајева. Из ове групе он је једини био лично одан Црногорском кнезу Николи. Уосталом, то се тада у Боки знало и говорило. Ова два човјека је везивало пријатељство још из заједничког школовања и другарства у Трсту. Али поред свега овога Јефто је знао разликовати опште народне интересе од династичких. У то доба бокељски народни прваци нијесу се још политички оријентисали ни према Србији ни према Црној Гори. Они су, као и остали прваци из тадање Аустро-Угарске, гледали на наше националне задатке из шире и реалније перспективе. Сматрајући да Српство очекују велики задаци, слогу и искрену сарадњу међу тадањим раскомаданим српским дјеловима оцјењивали су једино исправним. У колико је било размимоилажења међу њима, она су била у личним питањима, поготово у питањима политике везане око борбе за општинску управу. Зато се не би могао сложити са причом Васа Ђурића (стр. 80) да је у Херцеговоме тада била процрногорска са Јефтом Гојковићем, и просрбијанска странка на челу са Љубом Комненовићем. Још мање да је Саво Баћановић пословођа кафане »Bella vista« био »просрбијански« оријентисан. Саво је припадао оном кругу наших занатлија и трговаца који су много учинили да трговина и занатство овога града — до тада још прилично у туђинским рукама, привилегисани од Аустриске управе — пређе у руке здравог народног елемента који је пристизао из околних села. И сам такав, прожет искреним родољубљем, он није умио залазити у неке оријентације, довољно је што је знао да брани народну ствар и да се за њу жртвује. Такођер мислим да писмо Нићифора Дучића не може бити доказ да је Марко Комненовић био повјереник Јована Ристића (стр. 31).

Политичка подвајања у овом смислу почела су у Боки тридесетак година касније, у другим приликама, а изазвана другим узроцима.

У напмени 355 поткрала се једна јача штампарска грешка, јер мјесто Бајамонти стоји Бијанкини. Да је то штампарска грешка види се по претходној напмени (354), као и по напмени 328 и 364.

Са ово неколико напомена није нам била намјера да умањимо значај овог дјела марљиво и зналачки обрађеног, које је важан допринос проучавању наших народних устанака у XIX вијеку.